

ZALABAI ZSIGMOND

Asztalfiók-irodalom

III.

„ÉLTEM - ÉS EBBE MÁ S IS BELEHALT MÁR”

Egy kisebbségi (kárpátaljai) magyar költő, Balla D. Károly költeménye, a *Vers hosszú* alcímmel és ajánlással, amely a Magyar Napló 1990. szeptember 20-i számában jelent meg, esztétikai értékeivel, poétikai és stiláris eszköztárának sokkeffektusaival lenyűgözte, mondanivalójával, erkölcsi üzenetével, a nemzetiségi létezés egyik jelenségének kegyetlenül pontos diagnosztizálásával pedig töprengésre, a költő fölvetette gondolatok továbbgondolására készítette e sorok íróját. Aki történetesen maga is a nemzetiségi értelmiségi sorsát éli; csak éppen nem Kárpátalján, hanem Szlovákiában, ami azonban, ugyebár, a „mit ér az ember, ha magyar?” kérdése szempontjából – a két népcsoport közötti társadalmi-politikai-kulturális különbségek, magyarán: a valamivel kedvezőbb szlovákiai helyzet ellenére is – majdhogynem egy és ugyanaz.

Balla D. Károly „Csalog Zsoltnak New Yorkba és Nagy Pálnak Párizsba” ajánlotta versét, „más-más indíttatással, de azonos szomorúsággal”. Nos: ajánlhatta volna e futurista-dadaista szellemű, kerékbe tört anyanyelven íródott, olykor a stilisztikai barbarizmus eszközeivel élő, a jelentés nélküli „vakszöveg” benyomását keltő opuszt nekem, nekünk – szlovákiai magyaroknak is. Hiszen az anyanyelvnek az a romlása, pusztulása, diribdarabjaira hullása, bomlása, kopása, értékvesztése, melyet a Balla D.-szövegben a „mi-inödö-en”, a „sö-zzöbö-ad”, a „mi-utó-a”-féle, elidegenítő elemként funkcionáló stíluseszközök képviselnek (szervesen illeszkedve bele, csak úgy mellékesen szólva, a nemzetiségi magyar líra poétikai eszköztárába, lásd például az újvidéki Domonkos István híres poémáját, a Kormányeltörésben című opuszt, a szlovákiai Tóth László Kis levél című, Domonkosnak válaszul írott versét, vagy az ugyancsak szlovákiai Varga Imrétől az Új babiloni torony című stb.), nos, a nyelvvesztés és a nyelvcseré ténye, tünete a mi tájainkon is a beteg(es) nemzetiségi létezésnek. Ajánlhatta volna versét Balla D. Károly nekünk továbbá azért is, mert – hogy költeményének egy újabb, ironikusra hangolt, a halandzszerű szövegbe montázsszerűen beékelte síkját idézzem – tudja már Szlovákiában is, bizony „TUDJA MA MÁR [...] MINDEN GYEREK [...] LENIN NEKÜNK [...] MIT ADOTT: [...] SZABAD, BOLDOG [...] ÉLETÜNKHÖZ [...] IGAZ UTAT [...] MUTATOTT”.

Ennyi ráhangolódás, továbbá a sokak számára bizonyára „érthetetlen”-nek tűnő vers két fő szövegsíkjának az elkülönítése után ismerjük meg közelebbről is ezt a kárpátaljai magyar, ugyanakkor minden ízében szlovákiai magyar (és persze romániai magyar, vajdasági magyar és diaszpóra-magyar költeményt):

tő-u
 tő-udő-ja mö
 ma mö-ár
 már
 TUDJA MA MÁR
 tuggya ma már mö-inö

mi-inödő-en
mindő gö
enő-gő
gő
gő *MINDEN GYEREK*
minden gyerek lö-enő
enő-ni
enni
le-enni-nő
ne-lenni nő-ekunő-kő
ne-lenni nekünk *LENIN NEKÜNK*
Lenin nekünk mö-it
itt
m-it adő-olt
mit dalolt *MIT ADOTT:*
ső-zőbő-ad
bő-ald
bő-ölödő
gő *SZABAD, BOLDOG*
szabad, boldog elő-atu
le-tő-nő
le-tun
hő-ző *ÉLETÜNKHÖZ*
életunkhozi-gő
iga
ga-ző
gaz u-atat *IGAZ UTAT*
mő-utő-a
tő-o
tő-tő *MUTATOTT!*
Igen.

Hát igen. Ajánlhatta volna a kárpátaljai költő e versét a szlovákiai magyarságnak nem utolsósorban amiatt is, hogy opuszának „hőse” – pontosabban szólva: annak szenvedő alanya, ártatlan áldozata –, a „diszlexiában szenvedő [...] vegyes tanítási nyelvű N-i Általános Iskola második osztályos tanulója”, a magyar ábécével, az anyanyelv betűitkaival küszködő „M. Lacika” nem ismeretlen gyermektípus a Felvidék tájain sem.

Nézzük a tényeket. Gyönyör József alapmunkájából, az Államalkotó nemzetiségekből megtudhatjuk, hogy az oktatási nyelv megválasztásával kapcsolatos szülői balhiedelmek és balvélemények tettenérhetőek már abban a helyzetképben is, amelyet az óvodai hálózat szociológiai elemzése tár elénk. Becslések szerint, írja a demográfus, a magyar nemzetiségű óvodások száma az 1983/84-es tanévben 21000 körül mozgott; közülük azonban alig valamivel több, mint 16000 járt magyar óvodába. A nemzetiségi mínuszt – annak minden további, alább majd részletezendő következményeivel együtt – könnyen fölbecsülheti a tisztelt olvasó. Aki eltöprenghet azon a nem kevésbé szomorú tényen is, hogy a fönt említett tanévben a mintegy 65000 fős szlovákiai ma-

gyar általános iskolás közül csupán 47917 sajátította el anyanyelvén azt a tudásanyagot, amely a világ gyermeki szintű birtokbavételéhez, a fogalomalkotás és az elvont gondolkodás képességének a kialakításához szükséges, és amelynek anyanyelvi közege és vetülete semmi, de semmi mással nem pótolható.

Eltűnődve a 65000 fő s a 47917 fő közötti riasztó különbségen, e fájó leltáron, József Attila sorai visszhangzanak föl bennem: „Akárhogyan lesz, immár kész a leltár. / Éltem – és ebbe más is belehalt már”. Mert mi más e két szenvtelen szám közötti különbség, mint a „belehalás”, a lassú agónia, a nemzetiségi önfeladás folyamata? Reformátor prédikátoraink panaszszava, siráma, ostromozása kellenék ide, belekiáltani e Csallóköztől a Bodroghközig nyúló kisvilágba, hogy ami anyanyelvi iskoláink táján évtizedek óta folyik, az nem más, mint – Bodor Pál tömör szavaival élve – Haldoklás anyanyelven. Haldoklás, hiszen Gyönyör József könyvéből egymás mellé rakhatunk két további, úgyszintén kínzó önvizsgálatra készítő adatot is: az 1961/62-es tanévben a magyar tanítási nyelvű általános iskolák tanulóinak létszáma még 76754 volt; számuk azonban a nyolcvanas évek elejére, mint már említettem, 47917 főre apadt. A legnagyobb veszteség, teszi hozzá a számadatokhoz az Államalkotó nemzetiségek szerzője, a Lévai, a Nyitrai, a Terebesi, a Rozsnyói, a Kassa vidéki járásokban sújtotta a magyar iskolákat, melyeknek romlása, mint azt szerzőnk kiemeli, különösen a hetvenes évek folyamán gyorsult fel. Azt már én fűzöm hozzá gondolatmenetéhez: aligha szorul magyarázatra, hogy milyen társadalmi folyamatok, s mifajta „szocialista-internacionalista” nemzetiségi politika következményeképpen.

Ám ne mutogassunk folyton-folyvást másra.

Ne leljük meg más szemében a szálkát, míg a magunkéban a gerendától sem vagyunk hajlandók látni.

Söpörjünk végre, söpörjünk a saját portánk előtt!

„Minden nyelvnek olyan a sorsa, amelyet megérdemel” – testálta reánk a kikezdetetlen igazságot Fábry Zoltán. Gondolatmenetét tetszés szerint s a végtelenségig folytathatjuk, mondván: Minden nemzetiségi kultúrának olyan a sorsa, amelyet megérdemel. És: Minden nemzetiségi iskolarendszernek olyan a sorsa, amelyet megérdemel. Mert hiszen amiképpen minden ember kovácsa a maga sorsának, ugyanúgy kovácsa sorsának, holnapjának egy-egy népközösség, egy-egy nemzetiség is.

Az „M. Lacikák” sorsáért elsősorban és végső fokon a magyar szülőket terheli a felelősség. A szülőket, akik az utóbbi évtizedekben – vagy a megfélemlítettség miatt, vagy „káderokokból”, vagy pedig a beléjük sulykolt „jobb érvényesülés, ha szlovák iskolába jár” téveszme miatt ezrével, tízezérek adták magyar gyermekeiket, az érzékeny kis emberpalántákat szlovák tanítási nyelvű óvodába és alapiskolába. Soha, semmikor, semmilyen hivatalos statisztikában nem láttam még olyan kimutatást, amely ezt az eszmét (pontosabban: téveszmét) hitelt érdemlő adatokkal támasztaná alá. Nem is láthatnék sehohol. Meggyőződésem ugyanis, hogy a magyar iskolák magyar végzettjei jóval magasabb arányban szereznek felsőfokú képesítést, mint azok a szlovák iskolába beíratott magyar gyermekek, akiknek elsöprő többsége az „M. Lacikák” keserű kenyérét kénytelen enni a visszájára fordult szülői „jóakarát” folytán.

Valaha, a magyar tanítási nyelvű iskolák kényszerének, az Apponyi-féle iskolapolitikának a következtében, tudjuk, ezer-, tízezerszámra került ki a nem anyanyelvi iskolákból a kétnyelvű helyett valójában félnyelvű (sem az anyanyelvet, sem a második nyelvet kellő szinten, minden stílusrétegben egyként jól beszélő), bikulturált helyett pedig valójában félkulturált (kellő mélységgel sem a szlovák, sem pedig a magyar kul-

túrát nem ismerő) gyermek: a „buta tót”. Pedig hát, ugye... a szlovák nép intelligenciaszintje sem alacsonyabb bármely más népénél. Miben keresendő hát e rosszlelkű jelző oka? Abban, és semmi másban, hogy a nem anyanyelvi iskolába kényszerített gyermek egy számára idegen nyelven nem tudta kellő fogékonysággal megnevezni s ezáltal megismerni, elemezve részeire bontani, s fogalmilag újra összerakni a világot, a valóságot és annak légijs tükörképét, a szellem univerzumát.

A nem anyanyelvű tanulásnak, különösen az emberi érettség beállta (a tizenhét éves év előtti korban) óriási hátrányai, személyiséget roncsoló veszélyei vannak. Gondoljunk csak arra: mi, kétnyelvű egyének, szlovák beszédünk közben is gondolkodni még felnőttkorunkban is magyarul gondolkodunk, s nyelvi transzfer készsége szükségeltetik ahhoz, hogy mondandónkat egy más nyelven is ki tudjuk fejezni. Megvan, meglehet ez a készség egy hatéves, amúgy is „iskoladrukkban” szenvedő, gátlásos emberpalántában? Nyilvánvaló, hogy nincs. Az effajta erőltetett kétnyelvűségnek, mint amelyet a szlovák tanítási nyelvű iskolába való beíratás jelent, számtalan kedvezőtlen hatása van tehát.

Ezek közül – mint azt az észti Mati Hint írja A kétnyelvűség problémái avagy Vegyük már le a rózsaszín szemüveget című tanulmányában (Hitel, 1990/30) – „a legveszélyesebb terület [...] a fogalmak alkotása. A gyermek e létfontosságú tudati képessége az anyanyelv segítségével jön létre. Két nyelv egyidejű használata káoszt okozhat, amikor az absztrakt fogalmak elvesztik pontos értelmüket, s használatukban bizonytalanság lép fel. A kétnyelvű gyermek kevesebb fogalom alkotására képes, ismereteit sem használja magabiztosan. Pszicholingvisztikai szempontból a kétnyelvű gyermek lemarad az egynyelvűhöz képest. A kétnyelvűséggel kapcsolatos negatív jelenségek fokozottan sújtják a közepes vagy gyenge pszichikumú gyermekeket. Az ő esetükben jogos a szónoki kérdés: kétnyelvűség vagy félnyelvűség? Szolgáljanak intő példának a külföldi egyes óvodák. A nem anyanyelvű óvoda végzőseinek pszicholingvisztikai lemaradása 1–2 év is lehet. A nem anyanyelvű iskolákban ez a szakadék tovább mélyül. Egyes értékelések szerint az ilyen körülmények közt felnőtt 12 éves iskolás alig-alig üti meg a 8–9 éves gyermek szintjét.” Az ilyen gyermek, mutat rá a továbbiakban Mati Hint, csupán egy „kreolizált vegyes nyelv”-et sajátít el, miközben birtokában teljesen az egyiknek sincsen. E keveréknyelv nem felelhet meg azoknak az ismérveknek, melyek képessé tennék a gyermeket egy magas kultúra, egy mély műveltség befogadására, továbbá a nemzeti(ségi) tudat kialakítására és életben tartására. Mindezek alapján, vonja le a következtetést az észti „nyelvlélekbúvár”, a kétnyelvűségnek az ellentéte nem az egynyelvűség (amellyel bennünket, különben zömében kétnyelvű szlovákiai magyarokat oly előszeretettel vádolnak bizonyos szlovák politikai erők). Nem: „A kétnyelvűség ellentéte a félnyelvűség és a félkulturáltság, mely nyilvánvalóan a kulturálatlansággal egyenértékű.”

Megint csak József Attila visszhangzik föl bennem:

*Ím itt a szenvedés belül,
De ott kívül a magyarázat.*

Kívül – a szülői magatartásban: a „jobban érvényesül, ha...”-féle balvélelmekben, balhiedelmekben, melyeknek folytán a szlovák iskolák futószalagjáról ezer- és tízezerszámra került és kerül ki ma is a félnyelvű és félkulturált ember: a „buta magyar”. Az a gyermektípus, amely úgy érvényesült „jobban”, hogy képességei és készségei a felsőfokú tanulmányokhoz ki sem fejlődtek; s aki lett nemhogy miniszter, hanem –

Illyés Gyula egy anyanyelvi versének soraival szólva – lett „szakmára se jó, mert nyelvvizsgát se megállt proli”. Segéd munkás, az „M. Lacikák” felnőtt alakmása, ki tévőn bolyong a magas kultúra világában, annak következtében, hogy nem anyanyelvű iskolában kényszerült megbirkózni a feladattal, hogy birtokba vegye és megnevezze a szellem és a természet univerzumát.

A Világot, amelyet pedig mélyen – a maga kisgyermeki szintjén – csupán az anyanyelvén nevezhet és ismerhet meg igazán. A családból hozott szó- és fogalomkinccsel; s az ehhez kötődő ítéletalkotási és következtetési módokkal, gondolkodási mechanizmusokkal. A más nyelvű környezetbe kényszerített M. Lacikák elsöprő többségét a tapasztalat szerint sokkolja az idegen nyelv; emiatt szorongásosakká válnak; sikerélmények helyett sorozatos kudarc a részük; emiatt pedig egy életre elmegy a kedvük a tanulástól. „A pedagógia tanítása szerint – olvasom Mózsai Ferenc Nemzetiségi iskola – irodalmi nevelés című könyvében – csak azt a gyermeket tekinthetjük iskolaérettnek, aki a felnőtt (tanítási nyelven elhangzó) beszédére kb. 10–15 percig képes folyamatosan figyelni, és a mondottak értelmét felfogja; akinek szókinccse és a kifejezőképessége eléri a korabeliek átlagát. E. A. Arkin a hatéves gyermek szókézfétét 2500–3000 szóra becsüli.”

Állhatnak-e ezen a nem magyar nyelvi szinten a szlovákiai magyar M. Lacikák ezrei?

Kedves Szülők, be akarjátok, hogy „jobban” érvényesüljön.

Legyen elég, hogy érvényesül.

Mármint a magyar gyermek.

A magyar iskolában.

VIGADVA SÍR A MAGYAR

Hungarian Folklore Made in Slovakia

Bemegy az „elnyomott” szlovákok nevében fogalmazott koholmányairól, panaszáradatairól, lázító-uszító vádbeszédeiről hírhedett honleány őszlováksága, E. G.-ová – van-e, ki e nevet nem ismeri? – bemegy lakóhelyének, az Isten és a sors kifürkészhetetlen csapása folytán kétnyelvű városkának az Isten és a sors még kifürkészhetetlenebb csapása folytán ugyancsak kétnyelvű húsboltjába, hogy marhanyelvet vásároljon honleányi státuszszimbólumának, garantáltan fajtisza, következésképpen kivétel nélkül mindenkivel, mindenhol, mindenütt egy nyelven vakkantgató-vekkentgető kutyulimutyulijának.

Bemegy tehát E. G.-ová a húsboltba, mondván:

– Kérek a kutyámnak egy kiló marhanyelvet.

Mire a szittyaképzű hentes:

– Marhanyelvünk, az nincs. Kötelező és hivatalos államnyelvvél viszont szolgálhatok tonnaszám.

Pozsony, a „gyöngéd forradalom” tere, immár nem a gyöngédség, nem is a forradalmi eszmekör, hanem a Szlovák Nemzeti Párt által képviselt, nemzetiségeket diszkrimináló kizárólagosság, a nyelvi erőszak, az egynemzeti totalitarizmus jegyében. Zászlók, kokárdák, plakátok, transzparensék, elszabadult, fékevesztett indulatok, öles

betűkben testesítve meg a követelést, hogy ha török, ha szakad, hivatalos nyelv – egyetlen hivatalos nyelv – szükségeltetik, mégpedig itt és most, „na celom územi Slovenska”, no és persze „bez vñimky”, s ha valakinek ez netán nem tetszenék, hát az – „Na Slovensku po slovensky!” – kotródják az anyja anyanemzete országába: Za Dunaj.

Az ember, nézve a tévé élő adását, az ember, aki történetesen magyar és szlovákiai, fuldoklik e pozsonyi balkanizmus, e pozsonyi Koszovó, e kisszerű nemzeti provincializmus szennyes hullámaiban. A fölhergelt tömegről sem az a bizonyos Európa Ház jut az eszébe, amelyre e „kulturáltságukkal” dicsekvő tömeggyűlések nagyhangú hordószónokai oly előszeretettel hivatkoznak, hanem vén kontinensünknek az a napfényhiányos oldala, amelyről gyémántszavú József Attilánk ezeket a – Szlovákiában, sajnos, ma is oly időszerű – sorokat írta: „Óh, Európa hány határ, / minden határban gyilkosok...”

S a hecckampányt közvetítő tévé képernyőjén ekkor váratlanul megjelenik egy férfi.

Egy szlovák férfi.

– Hogyan vélekedik, uram, a tömegtüntetésről? – nyomja elébe a mikrofont a riporter. – Mi a véleménye a szlovák nyelv kötelező állam- és hivatalos nyelvvé tételéről?

– Nézze: tősgyökeres presszburger vagyok. Beszélek szlovákul, németül, magyarul. A véleményem pedig – pillant szét lesújtóan és szégyenkezve a „maticázó” tömeg –, a véleményem pedig a következő: méhecskék a mézre, a döglegyek meg a szarra szállnak.

Terem a nyelvtörvény szülte szlovákiai magyar folklór viccen, adomán, vigadva síró trufán kívül egyéb műfajokat, többek között találós kérdéseket is.

Íme az egyikük:

– Mit jelent szlováknak lenni Dél-Szlovákiában?

– ...

– Semmi esetre sem nemzetiséget. Vezető funkciót.

Az eredmények ismeretében úgy tetszik, hogy a helyhatósági választások e felülről irányított, elnemetlenítési célokat szolgáló káderpolitika mindenhatóságát negyven év után végre alaposan megrendítették. Az a tény, hogy a munkaközösségek, dolgozókollektívák saját maguk választhatják meg vezetőiket, remélhetőleg az emberi adottságokat és a szakmai képességeket állítja majd a „káder-”, vagy ma már inkább a menedzserpolitika homlokterébe, méghozzá – szeretném hinni – mind a magyar, mind pedig a szlovák fél részéről. Jöjjön el végre a kor, amikor a „szlováknak lenni” állapot Dél-Szlovákiában annyit jelent majd, mint „emberséges embernek” lenni, s „jó szakembernek lenni”.

S virradjon ránk az a jövő, amikor a „magyarnak lenni” adottsága számunkra is ugyanezt jelenti.

S ha az eljövendő új állapotokat az „embernek lenni” etikai imperatívusza határozza majd meg, nyelvi toleranciára intve és kötelezve akár az egyik, akár pedig a másik nyelv örökösét és beszélőjét, akkor az elmúlt évtizedekben csupán egyoldalúan értelmezett bilingvizmus helyett – amelyet csupán tőlünk, magyaroktól követeltek meg, bottal: a szlovák nyelv botjával kergetve bennünket a Paradicsomba: az „érvényesülés” Paradicsomába – reánk köszönhet(ne) az ekvilingvizmus, vagyis a vegyes lakosságú területeken használatos nyelvek egyenrangúságának a kora. Hogy ennek mindeddig

(s nagyrészt mindmáig) mi állt (áll) az útjában? Az, hogy a nyelvi intoleranciát, a „Na Slovensku po slovensky!” jogfosztottságunkat idéző jelszavát szülőföldünkön minde-
nekelőtt azok harsogták – főleg a komáromi és az érsekújvári Matica –, akik számára a dél-szlovákiai életforma egészen a rendszerváltásig nem „nemzetiséget”, hanem „funkciót”, vezető beosztást, jól fizetett állást jelentett. Függetlenül attól, hogy ismerték-e (vagy legalábbis: tolerálták-e) környezetük nem szlovák nyelvét.

Kérdésem költői, fölteszem mégis. Elgondolkodtak-e már e harcias szlovák honleányok, eme újbóli bevagonírozásunkra kész honfiak azon, hogy a kétnyelvűség Európa műveltebb tájain valójában nyelvi kölcsönösséget, kommunikációs kölcsönösséget jelent? Tudják-e (tanúsíthatom: a pozsonyi bölcsészkar történész professzora, a magyar történelmet oly sajátosan értelmező Novák úr sem tudta, míg föl nem világosítottam), hogy például Finnországban a többségi nemzet iskoláiban tanítják a kisebbség nyelvét, tehát a svédet mint úgynevezett „környezeti nyelvet”? Eltöprengtek-e már a nyelvi kizárólagosság, a „bez výnimky” elszánt élharcosai azon, hogy a piacgazdaság mint olyan előbb-utóbb szükségszerűen életre hívja és regulálja majd – még hozzá az ésszerűség és a reális szükségletek szellemében – a kétnyelvűségi kölcsönösséget, az ekvilingvizmust, azaz a vegyes lakosságú területeken élő magyarok szlovák s a szlovákok magyar nyelv-ismeretét?

Példaként, hogy mindez nemcsak lehetséges, hanem egyúttal természetes állapot is, nem szükséges föltétlenül távoli tájakra: a már említett Finnországba vagy pedig Svájcba, Dél-Tirolba rándulnunk. Elég, ha a magyar-szlovák etnikai határon, a népek és nyelvek e határzónájában még a századfordulón is bevett szokásnak számító, jól bevált nyelvtanuló módszerre, a népi „gyermekcsere-rendszerre” gondolunk. Ennek keretében – tudván, hogy: ahány nyelv, annyi ember – szlovák gyermekek magyar, a magyarok pedig szlovák szóra jártak az egymással többnyire baráti kapcsolatokat is ápoló, más nyelvű családokhoz.

Példaként szolgálhat számunkra a századokon át nem is két-, hanem inkább háromnyelvű Bratislava-Pozsony-Pressburg is. Ebből ugyan mára alig-alig maradt emlékül valami, mégis: a nyelvtörvény körüli legvadabb hangoskodás napjaiban is mosolyos megnyugvással szemlélgettem a pozsonyi autóbusz-pályaudvar egy maszek falatozóbódéjának üvegfalait. Az öt-hat nyelvű felirat között a „Dobrá chuť!” mellett, még betűnagyság tekintetében sem diszkrimináltan, ott ékeskedett a szememnek-szívemnek kedves „Jó étvágyat!” is. Ez a maszek, úgy vélem, megsejtett valamit a jövőből: azt tudniillik, hogy eljön majd a kor, amikor nemcsak nekünk, szlovákiai magyaroknak lesz érdekünk, hogy a többség nyelvén is ki tudjuk fejezni magunkat; érdeke lesz a „többszatonás nyelvi információs rendszer” elsajátítása a többségi nemzet fiának is. Jól felfogott érdeke lesz a „környezeti nyelv” (a magyar) ismerete és használata mindazoknak a szlovákoknak a számára, akik magánvállalkozóként, magánkereskedőként, magánvendéglősként, magánpraxist folytató orvosként, ügyvédként, jogászként akarják megkeresni kenyérüket – a magyarok által (is) lakott Dél-Szlovákiában. Megtörténhetik különben, ha magyar szóra ingerülten reagálnak, hogy elriasztják vevőiket-klien-
seiket; s előbb-utóbb felkopik az álluk...

A piacgazdaság nyelvhasználatot is reguláló hatására el kell(ene) tehát jönnie annak az időszaknak, amelyben a „dél-szlovákiai szlováknak lenni” állapota nem automatikusan jelent funkciót, jól fizetett állást, kiváltságot. S hogy mit kell(ene) jelentenie ennek az állapotnak? Nem többet, de nem is kevesebbet, mint amit az „embernek

lenni” (példákkal, hál' istennek, már ma is igazolható) státusza fémjelez. Kölcsönös kétnyelvűséget kellene magával hoznia ennek az állapotnak; vagy legalábbis olyan közállapotokat és közhangulatot, amely megközelíti ezt az ideálképet, érvényre juttatva a kisebbség iránti toleranciát, tiszteletben tartva az anyanyelv sajátosságainak méltóságát.

*

Vicc, trufa, találós kérdés – ezek után egy újabb műfaj (s ennek kapcsán egy újabb meditáció) következhet a sorban.

Egy mese.

Vagy ha úgy tetszik: tanmese.

Vagy ha úgyabbul tetszik: egy rémmese.

1990. december 12-én a budapesti Európa Intézet – Glatz Ferenc történész egyedülálló „maszek” tudományos intézete – a budapesti cseh-szlovák nagykövetséggel együtt Nyelv és identitás címmel nagyszabású konferenciát, szlovák–magyar kerekasztal-találkozót szervezett a nemzeteink közötti gátak lebontásának, az egymáshoz való közeledés lehetőségeinek a megteremtése céljából. Az összejövetelről annyit: méltó volt a rendező intézet nevéhez; mind szlovák, mind pedig magyar részről a tájainkon még honosításra váró európaiságnak a szellemét árasztotta, s gondolatvilágának gazdagságával, vitakultúrájának színvonalával, szándéknyilatkozataival is a jövőbe mutatott.

Hanem...

Hanem hol volt, hol nem volt, nem az Óperenciás-tengeren túl, hol a kurta farkú malac túr, nem ott, hanem vén kontinensünk kellős közepén, az Európa Intézetben, volt egyszer egy mesemondó. Hivatására nézve író. Úgy hívták: Klára Jarunková. Történt ám, hogy ez az író-mesemondó szót kért. Lévén a konferencia ügyvitele, a kor szelleméhez illően, demokratikus, meg is kapta a szót.

S előadta többek között A vásáruúti kombájnosok című történetét.

Emlékezetből, szót szóba öltve, hadd adjam vissza a lényegét.

Egyszer volt, hol nem volt, valahol Dél-Szlovákiában volt, volt egy Trhové Mýto nevű fatornyos falucska. A település a Žitný ostrovon fekszik; természetes hát, hogy lakói a mezőgazdaságból élnek. Szántanak, vetnek, aratnak. Aratnak, de nem ám kaszával, mint az egyszeri szegény ember, hanem modern masinákkal, amiket úgy hívnak: kombájn. Történt egyszer – a mesemondó-országjáró riporter szerint úgy tíz? vagy tizenöt? vagy húsz?, maradjunk annyiban: a jó Isten se tudja, hány évvel ezelőtt –, hogy új kombájnokot kapott a Trhové Mýto-i fatornyos falucska szövetkezete. Új kombájn – új kezelési, járművezetési és szerelési tudnivalók! Híj, a nemjóját! Gondok felhőzték a szövetkezeti elnök homlokát. Hanem aztán, mint az a mesében lenni szokott, támadt egy jószágos lélek, aki talált a gondra megoldást. Kombájnosok, kombájnkiképző tanfolyamra! – szállt, mint ahogy a mesékben írva vagyon, szájrul szájra a jel-szó. A Trhové Mýto-i kombájnosok erre aztán nyakukba kerítették a tarisznyát – benne egy kis evvel-avval, hamuban sült pogácsával –, kezükbe vették a vándorbotot, s meg sem is álltak Prága városáig, az újkombánjos-kiképző tanfolyam székesfővárosáig.

Arany Prága városában aztán, mint az a mesékben (és a tanfolyamokon) lenni szokott, mindenféle próbáknak vetették alá őket a továbbképzés vezetői, a válogatott bárók és cigánylegények. Az újkombájnosok, mondja a mesemondó, mind egy szálíg sikerrel vették az akadályokat; kivéve a Trhové Mýto-i küldöttséget, amelyet aztán

a válogatott bárók és cigánylegények haragjukban arra készítették, hogy minél előbb fordítson hátat Arany Prága városának. Kotródjék vissza, ha már a csehvel csehül áll, s nyikkanni szlovákul sem tud, az isten háta mögé, fatornyos falujába.

Eddig a történet, amelyről Klára Jarunková azt állítja, hogy mint újságíró, Vásárúton hallotta, egy falugyűlésen, huszonöt év körüli fiatalemberektől (kombájnosoktól). A sztorit – amely nyilvánvalóan a nyelvtörvény szülte felfokozott indulatok egyik terméke – Klára Jarunková nem kommentálta. „Csupán” azt a kérdést tette föl a bájos történet kapcsán, hogy mindezek után vajon „milyen nyelven kellene oktatni a dél-szlovákiai iskolákban?”

A Klára Jarunková által óvatosan „nyitva hagyott” kérdésre, kiérezve belőle a provokatív szándékot, többen is reagáltak. Hanák Péter, a neves történész arra mutatott rá, hogy e tanmese veszélyesen kétértelmű. Ha akarom, jóhiszemű. Jóhiszemű értelmezéséből az a paraszti tanulság vonható le, hogy a vásárúti kombájnosok számára nem Prágában, hanem odahaza, a szülőföldjükön és anyanyelvükön kellett volna továbbképzést szervezni. Ha akarom, rosszhiszemű e tantörténet. Bántó éle az anyanyelvi oktatás létjogát kérdőjelezi meg, s mint ilyen, lényegében nem más, mint a szlovákok által oly sokszor a magyarok szemére hányt Apponyi-féle oktatási törvény újabb változata, „ugyanaz pepitában”, Made in Slovakia, 1990.

E sorok írója azt a véleményt fejtette ki, Comenius hazájában nem ildomos, hogy bizonygatásra szoruljon az anyanyelvi oktatás szerepe, s hogy az államnak garantálnia kellene: tizennyolc éves korig, az emberi érettségi beálltáig minden olyan szakmát, amely iránt tömeges érdeklődés nyilvánul meg, anyanyelven kellene (illene) oktatni. Hiszen a kőművesnek kőművesül, a szakácsnőnek szakácsnőül, a kombájnosnak pedig kombájnosul kell elsősorban tudnia. A nyelv kérdése intoleráns társadalmakban tola-kodhat csupán a szakmai szempontok elé.

Felszólalásomban, mivel az számos más kérdést is érintett, nem értelmezhettem minden részletében ezt az épületes „tanmesé”-t. Nem tettem szavá, hogy én: nem hiszem el ezt a történetet. Nem hihetem e tanmesét, mert hiszen Szlovákiában a három önálló és a közös igazgatású szakmunkásképzőben a csaknem 14000 magyar nemzeti-ségű tanulóból csupán alig több mint 5000 tanul az anyanyelvén. (Pukka László: Egy felhívás margójára, Új Szó, 1990. október 29.) Ha ez így van, kedves Klára Jarunková, vajon miért nem tanítják meg a szlovák tanítási nyelvű iskolák a magyar tanulókat olyan szlovákságra, hogy az az Ön által megkövetelt igényeknek megfeleljen?! Szlovák iskolák mulasztásaiért is a magyar iskolákon verné el a port?! Tapasztalataim szerint egyáltalán nem a szlovák nyelvtudással van baj. Ellenkezőleg: a magyar szakkifejezések nem ismeretével. Emiatt „sýtič” magyar szerelőink nyelvében a dúsító; emiatt „tľmič” a lengéscsillapító; és sorolhatnánk még példákat, szakmánként, a végtelenségig, tovább. Ergo: tudnak a magyar szakmunkások szlovákul; mint példáimból kitetszik, sajnos túlságosan is „jól”.

Figyelembe véve a fentieket, Klára Jarunková tanmeséjét utólag, ebben az írásomban oda utasítom, ahová általában a mesék valók – a kitaláció birodalmába. Teszem ezt annál inkább, mert a vásárúti – Jarunková szerint huszonöt év körüli – fiatalemberek az ominózus kombájnostanfolyam idején régen átestek már a kétéves katonai szolgálat cseh vagy szlovák „nyelviskoláján”. Oly ékes szlováksággal, mint ahogy Klára Jarunková adta elő történetkéjét, bizonyára egyikük sem beszél ugyan; de hogy alapvető nyelvi kommunikációra se lettek volna képesek, ez akkora valótlanság,

hogy *neki lehet támaszkodni*. Egyike ez a „tanmese” a magyarok szlovákellenes magatartásáról, a szlovák nyelvvél szembeni ellenszenvünkről keringő sok-sok koholmányoknak.

Műfaji (és erkölcsi) szempontból nem az építő jellegű tanmesék sorába tartozik tehát.

Hanem a rémmesék kategóriájába.

*

*Kot-kot-kotkodác,
Mindennapra egy tojás.*

Egyszer, még 1989 decemberében, megmutattuk már mi, szlovákiai magyarok, színe előtt országnak-világnak (emlékezzetek csak az Erdély javára szervezett nagy népi megmozdulásra), hogy nem idegen tőlünk a szervezőkészség, az adományozókedv. Mutassuk meg újra, *feleim*, a Csallóköztől a Bodroghközéig, hogy ez a képességünk nem veszett ki belőlünk, mi több: még fokozódott is azóta a bizonyos „gyöngéd”-nek mondott forradalom óta, amelynek örömmámora, szlovákokat és magyarokat testvériesítő atmoszférája a '89-es november óta lepergett tavaszi, nyári, őszi, téli hónapok alatt sok tekintetben ott van ma már, mint az a bizonyos villoni *tavalyi hó*.

Mert volt közben:

egy Szlovák Nemzeti párt,
egy *elvatrásodott* Matica slovenska,
egy frontális magyarelles hecckampány,
egy cirkuszi bohócporondra kívánczó éhségstrájk
stb., stb. – hisz élünk és emlékezünk.

És lett közben:

egy *nyelvtörvény*.

Egy nyelvtörvény, amely lehetett volna rosszabb is. De lehetett volna jobb, európaibb, egyértelműbb is.

Olvasom a *Hét* 1990/51-es számában N. Gyurkovits Róza interjúját Duray Miklóssal, melyben többek között az áll, hogy ami a nyelvtörvény kínálta bizonytalanságokat, a precíz jogalkotásban nemkívánatos voluntarizmust illeti, „A többértelműsége a legjobb példa talán az, hogy míg a magyar képviselők a kétnyelvű helység-, utca-, földrajzinev-használattal kapcsolatban azt hangsúlyozzák, hogy amit a törvény nem tilt, azt szabad, addig az SZNT alelnöke, Olga Keltosóvá a Slobodný piacokban éppen azt hangsúlyozta, hogy kétnyelvűség e téren a törvény jóvoltából nem lesz lehetséges.”

Hogy a csűrés-csavarás tudományából, a jogértelmezés kötélművészetéből ki kerül ki majd győztesen, hogy e jogi voluntarizmus nacionalis (többségi) tengerében melyik hal eszi majd meg a másikat, az aligha lehet kétséges.

Lakhelyem, Somorja, és szülőfalum, Ipolypásztó között autózva végig a százötven kilométernyi magyar etnikumú szakaszt, láttam helységnévtáblát ilyet is, olyat is. Láttam (csak) szlovákokat.

Láttam (jó érzéssel) szlovák és magyar nyelvűt.

Láttam olyat, amelyről festékszóróval tüntették el a magyar feliratot.

Láttam olyat, amelyen valaki, nyilván végső kétségbeesésében, lefestette mind a szlovák, mind a magyar városnevet.

Íme egy kisváros, amely berajzolandó a térképekre. Íme: Senkiföldje.

A demokrácia senkiföldje.

Ó, Dél-Tirol, s ti, németek, be messze vagytok!

Ó, Finnország, s ti, svédek, be messze vagytok!

Ami nálatok természetes; az nálunk, mint Keltósová asszony mondja, „a törvény jóvoltából nem lehetséges”.

Eszembe jut gyakran, szinte naponkénti megpróbáltatásaink láttán:

„*Megbűnhődte már e nép...*”

De vajon hogyan és miképpen fogunk bűnhődni a jövőben amiatt, ha a „kötelező” és „kizárólagos” szlovák államnyelvnek jut majd csupán hely a magyarok által (is) lakott több mint ötszáz település helynévtábláján, utcanévtábláján, cégtábláin, közfeliratain? Helyet kérnek maguknak anyanyelvünk szavai is?

Volna egy ötletem.

A *Magyarságkutatás* (Budapest, 1989., 144. l.) című évkönyvből merítettem. A benne foglalt tanulmány nyelvi szankciók tekintetében garantált, jól bevált – ámbár nem európai, hanem csupán afféle balkáni példával szolgál. Javaslom, hogy a Szlovák nyelvi kizárólagosság hívei, a nyelvi intolerancia harcosai – hiszen megnyilvánulásaik kísértetiesen emlékeztetnek a Vatra romaneasca magatartására – vegyék át a fél évszázaddal ezelőtti Dél-Erdélyben alkalmazott nyelvszabályozó receptet. Ennek lényege: ha az iskolában „valamelyik gyerek magyarul mert szólni, minden szóért kettő lej vagy egy tojás büntetést kellett fizetnie”.

Kiterjeszthető e módszer a magyar helységnevtáblákra, s a közfeliratokra is.

Kot-kot-kotkodáç,

Minden szóért egy tojás.

Magyarjaim!

Gyűjtsük a tojást!

Majd csak rázápul, pincétől padlásig, a nemzet palotájára, amelyben a nyelvi türelmetlenség harcos honleányai és kardos honfiúi ülnek vad orgiát. S eljövend majd a nap, mikoron lón bűzös szellet, s a múvelt Európa messzire kerülí vén földrészünknek ezt a setét zugát...

Azoknak a cseh és szlovák politikusoknak pedig, akik gátat vetettek a nyelvtörvény ürügyén reánk zúdított magyarelles hullámoknak, s a jóakarátú, emberséges szlovákok ezreinek, tízezreinek, akik nem paktáltak le a „*Na Slovensku po slovensky!*” jelszavát üvöltő tömeggel, mi több: nem egy közülük a sajtóban olvasói levél formájában együtttérzéséről biztosított bennünket, küldjünk ajándékba szintén egy tojást.

Mert a tojás – lásd a húsvétot – ősi-ősi jelkép.

A születést, az újjászületést szimbolizálja.

Reményeinket, hogy a szlovák-magyar viszonyban (a természetes népi együttélés évszázados hagyománya alapján és logikája szerint) újjászületik sok-sok régi érték. S hogy lesz, itt, ezen az érzékeny területen is, a „*feszítsd meg!*” örülete után – feltámadás.

Akkor majd, *feleim*, kipingálhatjuk azt a tojást.

Jó magyarként és jó állampolgárként;

Piros-fehér-zöldre.

S piros-fehér-kékre.

S hogy mikor?!

Kormányok jönnek, kormányok mennek.

A kérdés azonban marad; marad és fölfáj:

Mit ér az ember, ha magyar?

Mit ér a nyelvünk, ha magyar?!

*

*Így hát míg sírom eltakar,
síromban is leszek magyar...*

Sok megrendítő, szívet szorító mozzanata volt a szlovákiai magyarság sorsa iránt már korábban, az „internacionalista” pártállami időkben is mély felelősséget érző s a népközösségünk gondjait-bajait a „fordulat” óta is vállaló Panoráma-különkiadásnak, melyet október 18-án bizonyára százezrek láttak szerte Dél-Szlovákiában. A megrendítő pillanatok mellett sok-sok olyan, példaértékűnek okkal és joggal nevezhető pillanata is volt e dokumentumfilmnek, amely arról tanúskodik, hogy a szlovákiai magyarság bölcsen és éretten viszonyul történelmének 1945–1948 közötti tragikus szakaszához, e máig be nem hegedt sebhez, melynek fájdalmán talán-talán csak a népünkkel szemben elkövetett igazságtalanságok nyílt bevallása, a hírhedt *Kassai Kormányprogram* elítélése, a hivatalos bocsánatkérés, az állam és a kormányzervek részéről kinyilvánítandó *kollektív rehabilitálás* segítene.

Példaértékűnek találtam, hogy lám, vannak már közösségünkben olyan községek, olyan magyar „sorscsoportok”, amelyek kisemberi-paraszti szinten, a „lent” világában képesek méltó történelmi emléket állítani elődeinknek – akár azzal, hogy rendbe teszik, kitisztítják „beszélő anyakönyvünket”, a hozzánk *magyarul* visszaszóló temetőt, akár pedig azzal, hogy – mint az ipolyfödemesiek – tisztelgésükkel keresztet állítanak a templomkertben „véres s ostoba feneségek”: a két világháború, a kitelepítések, a deportálások áldozatainak emléke előtt. (Hasonló történelmi számvetésre került sor szülőfalumban, Ipolypásztón is, ahol ez év pünkösdjén helyezett el a faluközösség márványtáblát a templom falán, emlékeztetve az itt maradtakat a községből kitelepített százhetvennyolc magyar testvérünkre.)

Sorolhatnám a példaértékű, követésre méltó helyi kezdeményezéseket nagyon sokáig még. Ám ehelyett hadd szóljak inkább arról: e megrendítő-főlemelő pillanatokban nem szűkölködő műsornak az egyik mozzanata: a bölcs beszédű, a magyar népi kultúra emberi méltóságát szinte sugárzó garamszentgyörgyi parasztembernek, Kácsor Bélának és Hasznos Gyulának a viselkedése, beszéde, már-már a keservek fájdalmát árasztó énekszava az átlagosnál is jobban – mit tagadjam? szinte az elérzékenyülésig – megragadott. Hallgatva a dalszöveget, fölillant bennem: mintha ismerős volna valahonnan a szöveg! Valahol találkoztam már vele!

S ami ezután következett, föler egy filológusi nyomozómunkával: addig-addig kutakodtam könyveim között, mígnem Nemeskürty István *Diák, írj magyar éneket* című irodalomtörténetében (Budapest, 1983, II. kötet 436. 1.) rá nem bukkantam az első strófára.

De hogyan, s honnan keríthető elő a dal második szakasza, refrénjével, a „*magyar, magyar, magyar*”-ral, amely oly szívtehetően fejezi ki a szülőföldjükéről Csehországba hurcoltak, Magyarországra kitelepítettek fájdalmát? Ezt a strófát a Nemeskürtyben nem olvashatni. A szerencsés véletlen (vagy inkább az előretétező figyelem) azonban itt is meghozta a megoldást. A Panoráma különkiadása, benne a keresett dalszöveggel, Silvássy Józsefnek, az *Új szó* főszerkesztőjének a jóvoltából videokazettára

került, s megőrződött az utókor számára. Kazettáról másolom e „szlovákiai magyar keserves” – az eredetitől némileg eltérő, enyhén folklorizálódott szöveget – ide a papírra:

*Kitárom reszkető karom,
ölelni földemet.
Reá zápoként hullatom
fiúi könnyemet*

*Szülöttidben csalatkozám,
de hű s igaz valál hozzám,
hazám, hazám, hazám,
édes magyar hazám.*

*Hogy álmom nyugtatóbb legyen,
hazám határiból
maroknyi földet elviszek
síromba vánkosul.*

*Így hát míg sírom eltakar,
síromban is leszek magyar,
Magyar, magyar, magyar,
míg sírom eltakar.*

Filológiai nyomozásom eredményeképpen, a Nemeskürty-féle nyomon elindulva, sikerült kiderítenem azt is, ki is valójában a dalszöveg szerzője. Nem más, mint a reformkor magyar irodalmának szerkesztője, újságírója, költője, a fiatalon elhunyt Kunoss Endre (1811–1844). Kunoss néhány verse a maga korában olyannyira népszerű volt, hogy megzenésített változatban terjedt szerte az országban. Nemeskürty István megjegyzi, éppen az idézett vers kapcsán, hogy ezt „még az ezerkilencszázharmincas években is szívesen énekelték, sőt, cserkészdal lett belőle.”

Dalunknak tehát, melyet a garamszentgyörgyi Hasznos Gyula oly megrendüléssel adott elő, százötven éves története van. Öröklődött, mint a népdal, apáról fiúra; a cseh földbe temetett magyar paraszt nagyanyáról az utódokra. Reánk, a szlovákiai magyarság egészére; reánk, akiknek mostoha sors fordulóinkban, sajnos, túlságosan is sűrűn kell(ett) elfohászknunk az „édes hazám, fogadj magadba, / hadd legyenek hűséges fiad” fohászat: reánk, akik hitem szerint olyannyira mélyen tudunk azonosulni e dallal, hogy azt afféle „szlovákiai magyar keserves”-ként, bujdosódalként éljük át. Bujdosódalként, amelyben – cseppben a tenger – tükröződik egy darab magyar sors. Egy darab magyar történelem. Merthogy kezét nyújt egymásnak ebben a dalban a magyar XIX. század és a szlovákiai magyar sors közelmúltja, de még a jelene, mi több – attól tartok – egy ideig még a jövője is. Megfogja ebben a dalszövegben egymás kezét Petőfi és Vörösmarty kortársa, Kunoss Endre, a szülőföldjén kívül elhunyt garamszentgyörgyi nagymama; megfogja egymás kezét, a *nagycsaládi* együvé tartozás szép példajaként, a Csallóköztől a Bodroghközig, az oly sokszor megsebzett, de önérzetét, nemzeti azonoságát híven őrző és védő szlovákiai magyarság.

Nézzünk szembe minél több kisközösségben, minél igazabban a múltunkkal. Mementóként pedig hagyjunk fakereszteket, emléktáblákat, kopjafákat magunk után. Hogy visszanyúlva a múltó időbe – amit most még napjainknak nevezünk – unokáink is megfoghassák a mi nemzedékünk kezét. Ötven év, száz év múlva is.

Akkor is, és mindörökké.